

Jeroni Ferrer Valls i el seu projecte de construcció del Canal d'Urgell (1850-1852)

Felip Gallart Fernàndez i Vicent Lladonosa Giró

Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascançà

RESUM: Jeroni Ferrer i Valls sempre havia estat un personatge desconegut. Només n'havíem sentit parlar com a promotor d'un projecte fracassat de construcció del Canal d'Urgell que va precedir el definitiu, el dels Girona Germans, Clavé i Companyia. Però el cert és que Jeroni Ferrer va ser un home molt influent en els cercles de poder polític i econòmic estatal i català, un gran impulsor de l'economia i de la política liberal a través de la direcció de diaris, d'associacions i de negocis de tota mena. I també que el seu projecte de canal va engrescar tots els pobles de l'Urgell i va servir de base al que finalment es va realitzar.

PARAULES CLAU: Canal d'Urgell, Jeroni Ferrer i Valls.

SUMMARY: Jeroni Ferrer i Valls had always been an unknown character. We had only heard of him as the promoter of a failed project to build the Canal d'Urgell that preceded the final one, that of the Girona brothers, Clavé and Company. But the truth is that Jeroni Ferrer was a very influential man in the circles of state and Catalan political and economic power, a great promoter of the economy and liberal politics through the management of newspapers, associations and business of all kinds. And also that his canal project enthused all the towns of Urgell and served as the basis for what was finally carried out.

KEYWORDS: Canal d'Urgell, Jeroni Ferrer i Valls.

UN SOMNI D'AIGUA

El 8 de maig de 1850 el corresponsal de Cervera presentava un panorama aterridor.¹ La plana urgellenca es despoblava. No eren només els jornalers els que abandonaven les seves cases, els propietaris mitjans també deixaven les seves terres per anar a vendre els animals de treball i obtenir alguns recursos per subsistir. Pels pobles i pels camins multitud de gent demanava almoïna. I és que en quatre anys s'havien perdut tres collites i la que es presentava també es donava per perduda. El govern, per la seva part, només enviava agents per cobrar les contribucions a una gent arruïnada. Segons el corresponsal certerí el país només es podia reanimar si s'emprenien grans obres públiques, si no era així la major part dels pobles de la província de Lleida restarien completament deserts abans de començar l'hivern. Però sobretot, deia, es reanimaria l'economia si es promovia la construcció del canal d'Urgell.

Fins llavors tots els projectes havien fracassat. Ara faltava poc, molt poc perquè aquell somni es fes realitat. En aquells dies Jeroni Ferrer i Valls, amb la concessió del canal a la butxaca, començava a recórrer el futur terreny de regadiu explicant el seu projecte i animant el país amb l'esperança d'un futur millor.

¹ *El Clamor Público*, 15 de maig de 1850, p. 2.

JERONI FERRER I VALLS

Jeroni Ferrer i Valls va néixer el 22 de gener de 1797 a Santa Coloma de Queralt.² Era fill del pagès Jeroni Ferrer Carbonell i de la Magdalena Valls Vilella. Era el més gran de set germans.³

«LA CALLE DEL CASTELL, EN SANTA COLOMA DE QUERALT» (TARRAGONA).
Dibuix de D. J. M. (De l'original de Llorens).

Figura 01: Santa Coloma de Queralt, carrer del Castell.
Font: *La Ilustración Española y Americana*, 8 de maig de 1886.
Hemeroteca digital. Biblioteca Nacional de España.

Liberal i milicià

Les primeres notícies que tenim de Jeroni Ferrer es remunten als convulsos anys de la Guerra Realista, quan Jeroni Ferrer era tinent de la milícia voluntària de Santa Coloma de Queralt.⁴ Comissionat pel govern, perseguia malfactors amb una partida de catorze milicians colomins.⁵ El dia 6 de febrer de 1822, dia de la celebració del Sant Misteri, la persecució d'un contrabandista que es va refugiar a Cervera els va dur molts problemes, tants que, si no hagués estat per la intervenció de l'exèrcit, una multitud de certerins els haurien linxat.⁶ El dia 8 de febrer el ciutadà Jeroni Ferrer va anar fins a Barcelona amb la posta, a la Tertúlia Patriòtica, que se celebrava a l'antic convent dels Trinitaris Descalços de la Rambla, on actualment hi ha el Liceu. Va pujar a l'entarimat per explicar els insults i mal tractes que havia patit a Cervera.⁷

L'anomenada de Santa Coloma de Queralt com a poble sofert, valent i liberal era reconeguda arreu de l'estat (D.P.S.C, 1828: 17). Tant que, segons la premsa,⁸ tots els seus homes entre disset i cinquanta anys havien agafat les armes per defensar la constitució i el liberalisme. En aquesta localitat, a més de la milícia voluntària que ja hi havia, s'hi havien format set companyies més. La milícia era bressol i escola del liberalisme més exaltat i Jeroni Ferrer, al setembre de 1822, era el comandant de la de Santa Coloma de Queralt.⁹

Home de negocis

Desconeixem els anys de formació de Jeroni Ferrer. Tenim, però, unes poques dades sobre la seva primera etapa d'home de negocis, que va pivotar entre Saragossa i Sevilla. Juan Corminas (1849: 109-110) ens diu que l'any 1828 Ferrer va establir la diligència de fresc de Donosti a Saragossa per a l'assortiment d'aquesta capital. Corminas es refereix segurament a les diligències per al transport de peix fresc que per aquelles dates proliferaven per les carreteres

² Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, Llibre de baptismes 05.01.1775 - 29.12.1802 on line Parroquial Església de Santa Coloma de Queralt, Foli 472 Número 6.

³ Els altres germans són l'Antoni, nascut el 26 de setembre de 1799; el Magí (no hi ha anotació del naixement, però sí de la seva mort); el Francesc, el 5 de juliol de 1802; el Nicolau, el 12 de gener de 1805; i els bessons Ramon i la Bonaventura Coloma, nascuts l'11 de novembre de 1807. Segons consta als llibres de baptismes Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, Llibre de baptismes, on line Parroquial Església de Santa Coloma de Queralt.

⁴ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Barcelona*, 11 de febrer de 1822, p. 3.

⁵ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Barcelona*, 9 de febrer de 1822, p. 3.

⁶ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Barcelona*, 28 de febrer de 1822, p. 1.

⁷ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Barcelona*, 11 de febrer de 1822, p. 3.

⁸ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Barcelona*, 22 de juny de 1822, p. 4.

⁹ *Diario Constitucional Político y Mercantil de Palma*, 26 d'octubre de 1822, p. 1.

Figura 02: Capçalera del diari *Tecnológico nacional*, 2 de setembre de 1834.
Font: Hemeroteca digital. Biblioteca Nacional de España.

espanyoles (GUTIÉRREZ 1842: IX). L'any 1829, Ferrer va obtenir l'arrendament d'aiguarent i licors de tots els pobles de la província de Saragossa,¹⁰ i va presentar al rei una exposició per fer una carretera de Saragossa a Lleida i a Manlleu, però sense cap resultat.¹¹ Segons el mateix Corminas, Jeroni Ferrer va proposar un projecte per establir diligències a l'Aragó i per millorar els camins i un altre per a la reparació de la carretera de Pamplona a Arribe. Per Reial Ordre del 16 d'abril de 1830 va ser comissionat per proposar arbitris a favor de la carretera de Saragossa a Navarra. El 2 de maig de 1832 va presentar un projecte de navegació de l'Ebre i l'any següent, a Sevilla, va formar una companyia d'assegurances contra incendis de cases.

A la Cort de Madrid

Jeroni Ferrer va residir uns anys a Madrid. Va ser secretari (Pérez, 2011: 215) de Juan Álvarez Mendizábal, líder del progressisme liberal i un dels homes més influents de l'època. Sota la seva estela, Jeroni Ferrer va ser director d'uns quants diaris madrilenys de signe progressista com el periòdic de caràcter reformista i enciclopèdic *Tecnológico nacional de agricultura, artes industriales, ciencias, comercio y literatura*.¹² O el diari *El*

Nacional, fundat a finals de 1835 i que el 26 d'agost de 1836 es va fusionar amb *La Revista Española*.¹³ Després Ferrer va dirigir *Revista nacional*,¹⁴ també diari semioficial i afí a Mendizábal. A partir del 13 d'abril el dirigia el seu germà, Francesc Ferrer i Valls, autor d'un estudi dedicat a Jeremy Bentham (Ferrer, 1834) i un llibret sobre la boda de la reina Isabel II (Ferrer, 1846a). L'any 1836 Francesc Ferrer va ser elegit diputat a les Corts de Madrid per Tarragona.¹⁵

Un article aparegut al diari *Revista Nacional* del 17 de desembre de 1836 li va dur molts maldecaps. S'hi acusava l'acabat de nomenar administrador de correus de Cuenca de col·laborador dels carlins i d'haver-los lliurat seixanta mil rals.¹⁶ Un fill de l'acusat va denunciar l'article i d'acord amb la llei d'impremta vigent es va formar causa. El 9 d'abril el jutge va condemnar Jeroni Ferrer i Valls, com a responsable de l'imprès, a la pena de sis mesos de presó a l'Alcàsser de Segòvia, a una multa de cent cinquanta rals de billó i a pagar les costes del judici.¹⁷

El 1839 Jeroni Ferrer apareixia com a editor responsable de la curiosíssima revista *El Buen Tono*,¹⁸ Tenia el subtítol de *periódico de modas, artes y oficios*. La influència de Jeroni Ferrer va arribar al seu cim durant aquest 1839 quan es movia entre el cercles més elevats

¹⁰ [archivodigital.calatayud.es, signatura 62 \(02G\).pdf](http://archivodigital.calatayud.es/signatura/62%20(02G).pdf), p. 217-218.

¹¹ *El Vapor*, 3 d'agost de 1833, p. 4.

¹² <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0003815429&lang=es>. Va arribar a editar 35 números entre el 2 de setembre de 1834 i el 30 de desembre del mateix any, quan va haver de tancar per manca de subscriptors

¹³ <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0029012302&lang=es>

¹⁴ <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0029013255&lang=es>

¹⁵ Archivo Histórico del Congreso de los Diputados.

¹⁶ *Revista Nacional* del 17 de desembre de 1836, p. 446.

¹⁷ *Gaceta de Madrid*, 13 d'abril de 1837, p. 4.

¹⁸ Biblioteca Digital Hispánica.

Figura 03: Capçalera de la *Revista Nacional*, 17 de desembre de 1836. Un article d'aquest diari va ocasionar l'empresonament de Ferrer.

Font: Hemeroteca digital. Biblioteca Nacional de España.

de la Cort espanyola.¹⁹ S'ocupava d'affers d'estat i despatxava en audiències particulars amb la mateixa Reina Regent, Maria Cristina. Segons *l'Enciclopedia Espasa*, l'any 1851 Jeroni Ferrer va fundar el *Semanario Catalán*.²⁰ Sabem també que va col·laborar en revistes tan prestigioses com *Fomento*,²¹ a la *Revista Mensual de Agricultura*,²² ambdues dirigides per Augusto de Burgos, o al diari barceloní *El Vapor*.²³

Cònsol a la República de Yucatán

Yucatán era un estat federal de Mèxic, però va trencar relacions amb el govern centralista i finalment l'1 d'octubre de 1841 es va declarar república independent. Ferrer va ser nomenat cònsol al Yucatán en plena crisi entre federalistes i centralistes. Va arribar a Campeche, avui San Francisco de Campeche, el 14 de setembre de 1841, poc abans de la declaració d'independència del Yucatán. Segons el corresponsal d'*El Católico*,²⁴ només arribar, Ferrer va fer una matrícula amb tots els espanyols residents perquè poguessin ser protegits per l'autoritat.

El 10 de març de 1843 el corresponsal de *El Católico* explicava que Jeroni Ferrer havia sabut protegir els

espanyols i també altres persones dels atacs mexicans a Campeche.²⁵

El 19 de novembre de 1843 el mateix Ferrer escrivia una crònica des de Campeche on exposava els mèrits del seu consolat.²⁶ Aquell mateix any el govern de Mèxic va declarar Jeroni Ferrer enemic de la República pel seu suport als rebels del Yucatán i en va demanar la seva destitució,²⁷ que finalment es va fer efectiva al novembre de 1844 (Sánchez, 2003: 71).

Entre l'alta burgesia barcelonina

El 1845 Jeroni Ferrer es va establir a Barcelona amb un enorme prestigi que li va obrir les portes més selectes i influents de la ciutat. Tant era així que al mes de juny, durant l'estada de la reina Isabel II a Barcelona, a la torre del senyor Figueras, l'antic cònsol va mostrar una danta (tapirus) i altres curiositats de Yucatan.

Companyia d'Assegurances Ibérica

Jeroni Valls va aprofitar el prestigi que s'havia guanyat a Madrid i a la República de Yucatán i el 21 de

¹⁹ Archivo de María Cristina de Borbón-Dos Sicilias y Borbón. Reina Gobernadora. Archivo Histórico Nacional. *Cartas de Gaspar de Remisa, Joaquín María López, Gerónimo Ferrer Valls, Rafael García Hidalgo, Pablo Massa, Joaquín Manuel Alba y Angel Vallejo sobre la conspiración de Olózaga, la revuelta carlista, el motín de la Granja...* p. 50-55.

²⁰ *Enciclopedia Universal Ilustrada europeo-americana, volumen XXIII*, (1924) Hijos de J. Espasa, Editores, Barcelona, p 932.

²¹ *Fomento, revista de agricultura, industria, comercio y obras públicas*, 30 de setembre de 1853, p. 35-36.

²² *Revista Mensual de Agricultura, volum VI*, 1853, p. 248-254.

²³ *Enciclopèdia Catalana, volum 11*, Barcelona, 1989, p. 69.

²⁴ *El Católico*, 2 de desembre de 1841, p. 506.

²⁵ *El Católico*, 30 de maig de 1843, p. 5.

²⁶ *El Espectador*, 5 de març de 1843, p. 3.

²⁷ *Relaciones Diplomáticas hispano-mexicanas (1839-1898)*. Documentos procedentes del archivo de la Embajada de España en México. El Colegio de México, 1952, p. 250-253.

desembre de 1845 va participar en la fundació de la companyia *Ibérica*:²⁸

De seguros contra riesgos marítimos, contra incendios, contra langosta, piedra o granizo en las cosechas no levantadas, avenidas de ríos y otras plagas.

Jeroni Valls compartia la presidència amb personatges tan ben situats com l'hisendat Ramon de Bacardí i el comerciant Rafael Patxot. A la junta de govern hi havia Francesc Fontanellas, Isidoro Angulo, Francesc Sanz i Serrra, Francesc Massó i Palau, Joan Agell, el marquès de Llió, Cayetano Villalonga, Bartolomé Vidal, Josep de Calassanç d'Abat (baró d'Abella) i el comissari de policia Ramon Serra Monclús, de qui ja parlarem més avall.

El capital social era de seixanta milions de rals de billó, representats per trenta mil accions de dos mil rals cada una. Es repartia així: vint milions per a riscos marítims, vint milions per a assegurances contra incendis i vint milions per a riscos contra llagosta, pedra i altres plagues. L'empresa va créixer força i, segons José Miguel Sanjuán, l'any 1866 va arribar a ser l'empresa número 26 en el sector d'assegurances espanyol (Sanjuan, 2018: 257).

Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Treballadora

El 17 d'octubre de 1847, al Saló de Cent de les Cases Consistorials, es va fer la primera reunió per constituir l'Associació Protectora del Treball Nacional i de la Classe Treballadora amb l'assistència de la major part de les corporacions agrícoles i industrials de Barcelona. Jeroni Ferrer i Valls va ser escollit president de la Junta Directiva Interina de l'associació, que va redactar el reglament i va adoptar les mesures oportunes fins a la constitució definitiva de l'entitat. Aquesta associació era de caire proteccionista i tenia per objectiu promoure i millorar totes les branques de la producció espanyola. Entre el seu articulats hi havia també l'establiment d'una Caixa d'Estalvis on els socis podien dipositar els seus diners.²⁹

El 31 de març de 1848, també al Consell de Cent, es va escollir el comte de Fonollar com a president; Josep Carbonell Oliva, sotspresident; l'advocat Joan Illas i Vidal va ser triat com a secretari primer, i l'arquitecte Antoni Rovira Trias, secretari segon. Es va consignar l'agraïment a la tasca de Jeroni Ferrer Valls i d'Antoni

Pujadas (redactor del *Barcelonés*), per la seva gran feina com a president i secretari interins respectivament.³⁰ Jeroni Ferrer va seguir a la Junta Directiva, com a membre de la Comissió de Comerç i Marina.³¹ Des de l'Associació van editar una revista intitulada *Boletín de la Asociación Defensora del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera* per difondre els coneixement útils i els que des de l'Associació en deien *las sanas doctrinas económicas*. Segons Carlos Romaní (2019:42) malgrat les seves bones intencions, aquesta societat amb prou feines va posar en marxa alguns dels propòsits expressats en el seu reglament.

Figura 04: Litografia de la revista *El Buen tono*, 15 de maig de 1839.

Font: Hemeroteca digital. Biblioteca Nacional de España.

²⁸ *Diario de Barcelona*, 23 de desembre de 1845, p. 4949 / *Diario de Barcelona*, 27 de desembre de 1845, p. 5000.

²⁹ *Diario de Barcelona*, 18 d'octubre de 1847, p. 4967.

³⁰ *Diario de Barcelona*, 1 de maig de 1848, p. 2020-2021.

³¹ *Diario de Barcelona*, 5 de maig de 1848, p. 2610.

La burgesia barcelonina

Jeroni Ferrer era un personatge molt reconegut i es movia entre el bo i millor de l'alta societat barcelonina, amb qui feia negocis i per a qui feia de conseller. A més es relacionava amb Ramon Serra Monclús, comissari de Protecció i Seguretat Pública de Barcelona. Ambdós formaven part de la Junta d'accionistes de la companyia d'assegurances *La Ibérica*.

A partir de la detenció dels segrestadors de l'alcalde de Sants i dels industrials Joan Cros, Francesc Solà, Bernat Capdevila i el dependent Domènec Rossell, ocorreguda el 10 d'abril de 1848, Ramon Serra Monclús va guanyar un enorme prestigi i el 15 de juny va ser condecorat amb una medalla amb brillants que se li va lliurar en una escollida reunió a l'antic Saló de Cent, presidida pel cap polític, Manuel Gibert. Jeroni Ferrer i Valls va ser l'encarregat de fer a mans del Ramon Serra la valuosa medalla en nom dels qui la van costejar.³²

Des de la Comissaria Especial de Vigilància de la Província de Barcelona, instituïda per Manuel Gibert el juliol d'aquell 1848, Ramon Serra Monclús va esdevenir un personatge molt poderós i temut. Entre els col·laboradors de Serra hi havia la temible Ronda de Vigilància del Jeroni Tarrés, formada per delinqüents que van practicar la guerra bruta contra els obrers i les seves organitzacions. A la Ronda del Tarrés se la va fer responsable, entre altres crims, de l'assassinat de Francesc de Paula Coello, periodista i un dels principals líders del republicanisme català.

Divulgador de ciència, econòmica i política

Segons la premsa Jeroni Ferrer era un dels homes més versats d'Espanya en ciència econòmica i política.³³ L'any 1829 va publicar *Tratado de relaciones comerciales* (Ferrer, 1829), adreçat als joves estudiants de comerç. L'abril de 1833 va publicar el fullotó *Proyecto para regularizar los pesos, medidas y monedas* (Ferrer, 1833a). Ferrer hi explicava la poca correspondència que hi havia entre els pesos, les mesures i la comptabilitat de les diferents províncies de l'estat i establia un sistema homogeni, senzill i simple de fer-ho. El mateix 1833 va publicar *Tratado elemental teórico-práctico de relaciones comerciales* (Ferrer, 1833b), també adreçat als estudiants de comerç. Al *Diario de Barcelona* es deia que estava escrit segons el convingut al Codi de

LA ESPAÑA LIBERAL

Y DON CARLOS.

POR

DON GERÓNIMO FERRER Y VALLS.

MADRID: 1838.

IMPRENTA DE FERRER Y COMPAÑIA.

Figura 05: Portada del llibre: *La España liberal y Don Carlos*, 1838.

Font: Hemeroteca digital. Biblioteca Nacional de España.

Comerç i que des de la Cort de Madrid se n'havien fet grans elogis per la claredat de la seva teoria i pels molts models que contenia.³⁴

L'any 1835 Ferrer traduïa del francès al castellà la novel·la de Jean-Pierre Claris de Florian *Zulbar, nouvelle indienne*, amb el títol *Zulbar y la hormiga* (HIDALGO, 1872: 156) i publicava els llibres *La España regenerada por los elementos de riqueza y prosperidad que tiene en si misma*,³⁵ i el *Tratado sobre la cria y propagacion de la abeja y sus enfermedades* (RAMÍREZ, 1865:426).

El 1838 va editar el llibret *La España liberal y Don Carlos* (FERRER, 1838), sobre la guerra civil que assolava l'estat. Aquella guerra terrible enfrontava el que ell anomenava l'Espanya antiga, representada pels carlins, i l'Espanya moderna, representada pel liberals. Tal com diu Guillem Carreras,³⁶ en aquest opuscle

³² *Diario de Barcelona*, 16 de juny de 1848, p. 2796.

³³ *Cultivo y ganadería*, revista semanal de los intereses agrícolas del país, 12 de maig de 1851, p. 258.

³⁴ *Diario de Barcelona*, 22 de setembre de 1834, p. 2215.

³⁵ *Diario de Avisos de Madrid*, 3 de febrer de 1835, p. 7.

³⁶ <https://menjadatils.wordpress.com/2014/05/28/jeroni-ferrer-valls-colomi-liberal-esclavista>

Ferrer es mostrava com un precursor de les teories d'Herbert Spencer de la supervivència del més apte, d'un darwinisme social on les diferències de classe serien el producte de la superioritat lògica d'uns sobre els altres (Ferrer, 1838: 6).

Poc després de la seva arribada a Barcelona procedent de la República de Yucatán, l'any 1846 Ferrer va publicar *Cartas históricas, filosóficas, estadísticas, agrícolas, industriales y mercantiles* (Ferrer 1846b) en dos volums, un llibre que li va donar molt prestigi. A la carta 7 referida al tràfic d'esclaus, Ferrer es mostrava com un ferm partidari de l'esclavisme (Ferrer, 1846b: 119). El segon volum Ferrer el dedicava a donar notícies de l'Havana, de diferents departaments de Mèxic, de les Amèriques, però sobretot del Yucatán.³⁷

EL PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ DEL CANAL D'URGELL

La concessió provisional (març 1850)

Caducat el projecte de Jaume Ceriola, José Salamanca i Gaspar de Remisa, per Reial Ordre de 8 de març de 1850 Jeroni Ferrer i Valls va obtenir l'autorització provisional per formular el projecte, presentar els plànols, memòries, pressupostos, i altres

documents d'un canal de reg per a la Plana d'Urgell aprofitant les aigües del Segre.³⁸ Tot i que encara no es detallava prou la quantitat d'aigua que s'havia d'aprofitar, ni les obres a emprendre, ni el seu cost, ni altres circumstàncies per desenvolupar el projecte, es creia en la possibilitat de dur-lo a terme segons la memòria de l'enginyer de Camins i Canals, Pedro de Andrés Puigdollers. A la concessió provisional es feia constar que, a dos mesos de l'autorització, el promotor havia de presentar una fiança de vint mil duros i si no es dipositava caducava l'autorització. La presentació del projecte s'havia de fer al cap d'un any de l'atorgament de la fiança. Mentre no caduqués la concessió, el govern es comprometia a no tractar amb cap altra persona o empresa.

El projecte (setembre 1850)

Abans que se li atorgués l'autorització provisional, Jeroni Ferrer ja havia encarregat a l'arquitecte Francesc d'Asís Soler i Mestres que reunís dades i plànols de l'obra.³⁹ Aquest arquitecte, acadèmic de mèrit de San Fernando, era fill de Tomàs Soler i Ferrer i net de Joan Soler i Faneca (Gisbert i Nadal, 2000: 23), autors de projectes anteriors del Canal d'Urgell que no s'havien dut a terme.

Finalment Jeroni Ferrer va adoptar el projecte de

Figura 06. Plan del Canal de riego de Urgel formado por encargo de Don Gerónimo Ferrer y Valls y extensión del terreno, que puede utilizarse (1849).

Font: Arxiu de Gràfics de la Biblioteca de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Signatura: Calaix 159, C22 20 II.

³⁷ *El Propagador Balear*, 13 d'octubre de 1846, p. 8.

³⁸ *Gaceta de Madrid*, 20 de març de 1850, p. 1.

³⁹ *La Nacion*, 21 de setembre de 1850, p. 3.

Pedro de Andrés Puigdollers. No sabem si és el mateix que aquest enginyer, juntament amb Constantino de Ardanaz, ja havien elaborat per als grans financers Gaspar de Remisa, Jaume Ceriola i José Salamanca. Al diari barceloní *El Sol* es va publicar un extens escrit on descrivia el projecte.⁴⁰

L'aigua s'agafava del riu Segre, al terme del Tossal, i travessava la serra de Montclar, creuava el Sió a l'alçada de Flix (avui enclavament de Balaguer), i allí començava a regar el pla d'Urgell. Aquest tros era d'unes catorze mil vares de longitud (11.620 metres).⁴¹ I era el tros més costós de l'obra. El seu import, comptant la presa i casa de comportes, es xifrava en cinc milions de rals, però es creia que amb una despesa de tres milions ja es podria treure profit del reg. En el projecte, el canal tenia una línia de més de deu llegües (prop de 50 quilòmetres, des de la presa a la desembocadura al riu Set en línia recta) i en tota la seva extensió hi havia vuitanta salts d'aigua l'import dels quals es calculava en vint milions de rals de valor.⁴²

Es preveïen grans rendiments. Les cent cinquanta mil fanecades de terra o trenta llegües quadrades que es regarien podrien donar un producte de més de quatre milions de rals anuals.⁴³ A la línia del canal es podrien plantar al voltant d'un milió d'arbres que, essent el seu cost d'uns cent mil rals, als deu anys tindrien un valor de deu milions de rals. Una societat anònima s'encarregaria de dur a terme el projecte.

El dictamen de Pedro de Andrés Puigdollers feia constar que l'obra es podia executar amb un capital de vint-i-quatre milions de rals de billó i que es podia començar amb un capital de vint milions. L'obra, seguia el dictamen, podia estar acabada en quatre anys. La quantitat d'aigua disponible per al canal seria de mil peus cúbics per segon. L'extensió de terreny a regar era de trenta llegües quadrades o unes 70.000 hectàrees (molt semblant a la del Canal Principal d'Urgell). Pedro de Andrés assegurava que es podria vendre l'aigua a quatre mil rals el peu cúbic, de forma que els mil peus cúbics disponibles produirien quatre milions de rals a l'any. Les plantacions d'arbres dels marges del canal i les seves séquies principals produirien sis-cents mil rals a l'any. Les pastures dels terraplens i dels caixers, dos-cents mil rals a l'any. La conducció de les fustes per a l'Urgell, vuitanta mil rals. Els productes de la pesca, setanta mil. Els vuitanta salts d'aigua produirien la força de vint cavalls dinàmics que, arrendats a dinou

mil rals cada un, volia dir vuit-cents mil rals. Tot plegat feia una suma de cinc milions set-cents cinquanta mil rals. Les despeses de conservació estaven calculades en dos-cents cinquanta mil rals anuals. Això volia dir que, un cop acabat, el canal produiria cinc milions cinc-cents mil rals de billó a l'any. O sigui, més del 22% del capital invertit en l'obra. I encara eren càlculs disminuïts, deia l'enginyer, ja que es podria treure molt partit de la compra de terrenys a una cinquena part del valor que tindrien un cop s'hagués establert el regadiu.

La reunió dels principals propietaris de l'Urgell, (Lleida, 15 de maig de 1851)

Tal com diu Jaume Vila (1992:121), amb la concessió a les mans Jeroni Ferrer va recórrer poble per poble tot el futur terreny a regar, explicant als veïns com en un breu període de temps podrien tenir el canal. Es van celebrar reunions i assemblees per engrescar els propietaris del país. Una de les més destacades va ser la que es va fer el 15 de maig de 1851 a Lleida on es va donar a conèixer el projecte i es van establir les bases per a la seva realització.⁴⁴ Va presidir l'assemblea l'alcalde de Lleida per delegació del governador.

Jeroni Ferrer va explicar els molts sacrificis que tenia fets per dur a terme un projecte tan important. Es va fer la lectura de les bases i a proposta de Francesc Pastoret es va nomenar una comissió per examinar-les i compondre-les si calia. Van ser escollits per unanimitat el prestigiós Josep Castel, rector d'Almatret, director de l'Institut de Segon Ensenyament de Lleida i distingit membre de la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida; Francesc Pastoret; Ramon Casanoves; Pau Figuerola, de Lleida; Josep Santamaria, de Torregrossa; Francesc Castellana, de Tàrraga; Josep Farrerons i Domènec Dalmau, de les Borges Blanques; Casimir de Bertrand, resident a Lleida; Felip Gasol, d'Anglesola, Ramon Massot, de Puigverd de Lleida, Maties Marctubau, de Castellserà, Leonard Ferrer, del Talladell; Ramon Ferrer, de Tornabous i Magí Macià, de Boldú.

El dia 17 de maig la comissió va expressar el seu dictamen modificant les bases d'acord amb el promotor.

⁴⁰ Nosaltres, però, l'hem trobat a *La Nacion*, 21 de setembre de 1850, p. 3-4.

⁴¹ La vara variava d'un lloc a l'altre. Hem agafat la vara de Burgos on una vara equivalia a 0,835905 metres.

⁴² Segons la RAE una llegua era el camí que es feia regularment en una hora i equivalia a 5.572,7 metres.

⁴³ La fanecada castellana equivalia a 6.459,6 metres quadrats.

⁴⁴ *Diario de Barcelona*, 26 de maig de 1851, p. 3095.

Junta per informar de les bases de la construcció, (Lleida, 29 de juny i 1 de juliol de 1851)

El 29 de juny els comissionats dels pobles es van reunir per tractar les bases de la construcció del Canal d'Urgell.⁴⁵ La trobada es va fer a l'Ajuntament de Lleida.⁴⁶ Després d'una discussió atenta i raonada es va aprovar el dictamen de la comissió amb les bases que va presentar Jeroni Ferrer a la reunió del 15 de maig. Es va nomenar una junta d'onze persones facultades per tractar el que calgués amb Jeroni Ferrer i Valls. Eren: Francesc Pastoret, Domènec Santamaria, Domènec de Dalmau, Francesc Aldomà, Francesc Jover, Maties Casals, Josep Anton Xammar, Magí Macià, Francesc Castellana, Felip Culleré i Felip Gasol.⁴⁷ Segons el corresponsal,⁴⁸ Francesc Pastoret, persona de molt bons antecedents i ric propietari de la província, n'era el president i Josep Santamaria, hisendat i persona molt coneguda a Lleida per la seva posició, talent i distingits coneixements, el secretari.

La Junta es va reunir l'1 de juliol a casa del president, Francesc Pastoret, i després d'una estona de debat es va comunicar a Jeroni Ferrer que la majoria de la població creia que el cànon temporal pel reg s'havia de pagar en fruits i no en diners. Es va fixar el cànon i el promotor no va voler comprometre la seva paraula sense consultar el negociat.

Conveni entre Canal de Reg d'Urgell i la Junta de Propietaris, (Lleida, 19 d'agost de 1851)

El 19 d'agost de 1851 es va celebrar a Lleida el conveni entre Jeroni Ferrer i Valls, en el seu nom i en nom de l'empresa Canal de Reg d'Urgell, i la Junta que s'havia nomenat a Lleida el 29 de juny.⁴⁹ Ferrer i els seus associats es comprometien a construir el Canal de Reg d'Urgell a la major altitud possible; per això es construiria la presa del Segre un quart de llegua més amunt que la que va començar el comte d'Espanya (es refereix al projecte de 1825-1833). La desembocadura era al riu Set, a l'alçada que el nivell de les aigües ho permetessin. L'empresa s'obligava a construir les séquies principals conductores de les aigües a tots els termes dels pobles del reg.

Les obres havien de començar tres mesos després de l'aprovació definitiva del projecte per part del govern i acabar-les cinc anys després de l'aprovació dels plànols

i de l'escriptura social. Si no era així, l'empresa havia de deixar de percebre el cànon d'un any per cada un que es retardés l'obra.

La valoració dels terrenys a expropiar i el seu import l'havia de satisfer l'empresa amb accions. De forma que havia de pagar el terreny que ocupés el canal i els caixers, però pel que feia a les séquies només havia de satisfer el terreny que ocupés el llit de l'aigua i quatre pams de caixer per cada costat, que servien de pas per als empleats de l'empresa. Les accions serien d'indemnització i d'emissió. Les d'indemnització es dividrien en cèntims perquè el propietari expropiat tingués el seu document d'indemnització per una mínima quantitat. Les d'emissió es dividrien en dècims, unes i altres serien de dos mil rals de billó. D'aquesta manera no calia que la companyia disposés d'un capital líquid tan elevat i els regants passaven a tenir en propietat una part del canal.

La conservació del canal i de les séquies corria a càrrec de l'empresa i l'aigua s'hauria de destinar preferentment al reg, però l'empresa es reservava el dret d'establir les fàbriques o artefactes que cregués convenient.

L'empresa consentia que els pobles compresos en el reg poguessin usar l'aigua per a persones o bèsties, i si construïen algun dipòsit l'haurien d'omplir durant els dies i hores que se'ls assignés per al reg del seu terme.

En el conveni també es fixava que el canal, a més de la seva llera, podia tenir en tota la seva extensió un caixer de deu vares (uns vuit metres) a cada costat, on l'empresa podria fer les obres o plantacions d'arbres que cregués convenient. Haurien d'estar a una distància de setze pams de les terres dels particulars que limitessin amb les de l'empresa. Les séquies principals havien de tenir a cada costat setze pams de caixer, on els propietaris veïns podrien fer plantacions d'arbres i canyes, però haurien de permetre que l'empresa llencés les runes de les séquies als propis caixers, les runes restarien a disposició dels propietaris.

L'empresa havia de fer i conservar sobre el canal i séquies principals els ponts necessaris per a les comunicacions generals i de poble a poble.

Durant seixanta anys tots els terrenys regats pel Canal havien de pagar a l'empresa, a comptar des del dia que es comencés a regar, un cànon de nou (novè) de tots els fruits que es collissin a les terres compreses en

⁴⁵ *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, 25 de juny de 1851, p. 8.

⁴⁶ *Diario de Barcelona*, 4 de juliol de 1851, p. 3919-3920.

⁴⁷ *Diario de Barcelona*, 27 d'agost de 1851, p. 5051-5054.

⁴⁸ *Diario de Barcelona*, 4 de juny de 1851, p. 3287.

⁴⁹ *Diario de Barcelona*, 27 d'agost de 1851, p. 5051-5059.

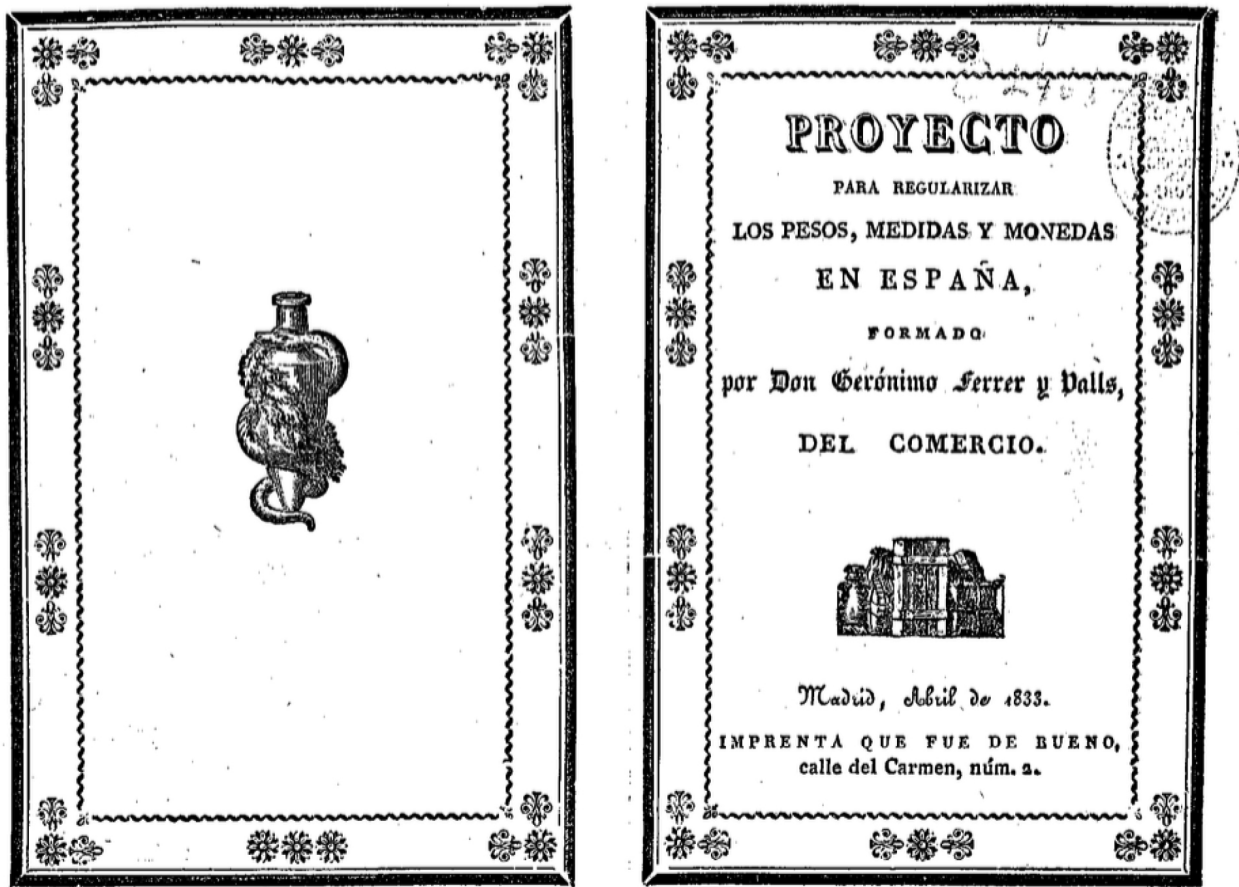

Figura 07. Proyecto para la regularizar los pesos, medidas y monedas 1833. Imatge cedida pels autors

el reg i trenta-quatre rals de billó anuals per cada jornal de terra regable que es destinés a pastures i farratges. Passats els seixanta anys s'extingiria el cànon. També s'exigien un seguit de mesures per evitar la picaresca. Així la seda es cobraria en capolls. Les olives s'havien de moldre als molins de cada poble i no es podien dur a cap altre molí sense que se n'assabentés l'empresa, que tenia la facultat d'establir el preu just mitjançant dos pèrits, nomenats un per cada part. El raïm s'havia d'introduir pels amos de la collita als punts del poble que designés l'empresa d'acord amb l'alcalde i era obligació dels pagesos la seva conducció. Les cases de camp que tinguessin el seu cup ho podien fer d'acord amb l'empresa.

Caldria que els pagesos fessin d'igual mida els feixos de cereals o de qualsevol vegetal. I l'empresa es reservava el dret de començar a comptar "per percebre el cànon" pel punt que volgués.

El cànem i el lli no es podien retirar del camp sense que ho sabés l'empresa o fins que aquesta hagués cobrat el seu dret.

Dels productes que no eren per al consum propi de cada particular o de les seves bèsties, s'assenyalaria els

que corresponguessin a l'empresa segons el cànon.

Els pobles havien de facilitar a l'empresa eres per trillar el gra i recipients per embassar el vi i l'oli.

Tots els fraus i ocultacions que es fessin en el cànon serien considerats com un robatori i es castigaria d'acord a les lleis i, a més, els pobles tampoc no podrien imposar cap contribució ni dret pel cànon.

Els particulars havien de facilitar gratuïtament a l'empresa l'extracció de les pedres, del guix i de la sorra que hi hagués. I si en la seva extracció es causava algun dany l'empresa els indemnitzaria.

Per tal que els treballadors del Canal tinguessin bons preus en els comestibles, ningú no podia establir cantines ni punts de venda a prop de les obres sense el permís de l'empresa, que ho facilitaria gratuïtament sempre que fossin a benefici dels treballadors.

L'empresa es comprometia a fer els plànols i altres treballs facultatius del canal i les seves séquies principals i de l'escriptura social del govern en el termini d'un any i mig, a comptar des de la signatura del conveni. Si no era així, el contracte quedaria anul·lat i sense valor. Els pobles havien de nomenar una junta de cinc membres que representessin els seus interessos i tot

el que estigués contemplat en el conveni s'havia de resoldre amistosament i si no era així caldrien dos pèrits nomenats per cada una de les parts i un tercer, nomenat pel governador civil, en cas de discòrdia.

La Junta havia de comunicar el conveni als diferents pobles per a la seva aprovació i després s'havia d'atorgar l'escriptura entre les parts contractants en el termini de trenta dies.

El conveni el va signar Jeroni Ferrer i Valls i tots els membres de la Junta de propietaris.

L'escriptura de Lleida, (10 setembre i 10 octubre 1851)

Els dies 10 de setembre i 10 d'octubre de 1851, davant de Josep Soldevila, notari de Lleida, Jeroni Ferrer i Valls i 1.681 propietaris de terres regades van signar les escriptures segons el conveni del 19 d'agost.⁵⁰ Hem comptabilitzat signants de noranta-quatre localitats, essent Agramunt, Vilanova de Bellpuig, les Borges Blanques, Puigverd de Lleida, Arbeca, Mollerussa, Golmés, Castellans, la Fuliola, Anglesola i Artesa de Lleida els pobles on hi havia més signants. La Companyia Anònima que havia de realitzar l'obra s'havia de constituir al més aviat possible.⁵¹ L'escriptura contenia els vint-i-vuit punts del conveni:⁵²

Societat Anònima de l'empresa Canal de Reg d'Urgell (Barcelona, 1 de març de 1852)

La Llei de Societats Anònimes del gener de 1848 va propiciar la creació d'empreses i l'acumulació de grans capitals per a dur a terme projectes de l'envergadura del Canal d'Urgell. Era el que l'empresa necessitava: constituir una societat anònima per proveir-se de capital. L'1 de març de 1852 s'establien les seves bases.⁵³ Constava d'un capital de trenta-dos milions de rals de billó, representats per setze mil accions de dos mil rals cada una. En emetre's, els accionistes havien de satisfer el 2% del seu valor i quaranta rals per acció mensual, des del dia que comencessin les obres fins

al seu acabament o que haguessin satisfet els dos mil rals.

La direcció era de cinc accionistes escollits en junta general. Van ser nomenats provisionalment: l'hisendat i capitalista Josep Casals i Remisa; el vicerector de la Universitat literària, Pedro Vieta; el comissari regi del Banc de Barcelona, Manuel Larrain (SUDRIÀ I BLASCO, 2016: 221); l'hisendat Josep Santamaria i Jeroni Ferrer i Valls.⁵⁴ A més hi havia una Junta Inspectorada Consultiva de deu accionistes dividida en dues seccions: una havia de residir al país de l'obra i l'altra immediata a la direcció; ambdues s'havien d'escollir en junta general. Cada mes la direcció havia de publicar l'estat del que es recaptés dels accionistes i del que es pagués per les obres del canal i el primer diumenge de març s'havia de sotmetre el compte anual. El caixer de la companyia era el Banc de Barcelona (dels Girona), i es podien establir una o més dipositàries subalternes. La Junta General havia de redactar el reglament que havia de regir la companyia, que s'havia de sotmetre a l'aprovació del govern. Els propietaris de l'Urgell estaven obligats al pagament del novè de tots els fruits que produïssin les terres regades. Finalment es va establir una comissió provisional repartida pel territori per tal que els inversors poguessin adquirir accions.

L'1 de març se signava l'escriptura a la notaria de Constantí Gibert, a Barcelona. Ho feien trenta persones: el marquès de Castellbell, Pedro Vieta, Josep Casals i Remisa, Gaspar Borràs, Joan Rull, Antoni Busquets, Josep Santamaria, Jeroni Ferrer i Valls, Manuel Joan Camps, Manuel de Larrain, Josep Roure, el marquès de Lió, Jaume Llansó, Narcís Gay, Joan Juncosa, Marià Flaquer, Francesc Oliveras, Ramon Gay, Josep Carreras i Argelich, Josep Bofarull i Carbonell, Marià Vidal, Antoni Satorras, Domingo Santamaria, Josep Antoni Morlius, Ramon de Casanoves, Francesc Castellana, Joan Antoni Trasserras, Manuel Valverde Lanuza, Francesc Esteve i Sans i Josep Juncosa.

Unes paraules plenes d'entusiasme i d'esperit filantròpic i modernitzador encapçalaven l'escriptura:⁵⁵

⁵⁰ Segons recompte de les escriptures eren 1.681 signants i no els prop de dos mil que es deia a l'article. Van signar de pròpia mà o a través d'apoderats: 1.317 ho van fer el 10 de setembre i 364 ho van fer el 10 d'octubre (Ferrer Valls va signar en les dues dates).

⁵¹ *Diario de Barcelona*, 25 de novembre de 1851, p. 6957.

⁵² Arxiu Històric de Lleida. Lleida. Notari Josep Soldevila. Volum 1584. Folis 175r a 186v.

⁵³ *Diario de Barcelona*, 25 de març de 1852, p. 1762-1764.

⁵⁴ El comissari regi s'encarregava de representar el govern en la supervisió de les activitats del banc i garantir els drets dels accionistes i els de l'estat. Manuel Larrain va actuar de comissari regi del Banc de Barcelona entre els anys 1850-1858.

⁵⁵ Arxiu Col·legi de Notaris. Barcelona. Notari Constantí Gibert. Volum 1261/23. Folis 200r a 205r.

L'interès dels Girona

L'Ignasi Girona Targa era del país i tenia en ment la construcció del canal. El seu interès per comprar la gran finca de la Torre del Bisbe ja venia dels anys de la seva desamortització i ara negociava amb el seu propietari amb la idea que algun dia es podria regar (la va comprar l'any 1853). La seva empresa construïa la línia de ferrocarril de Barcelona a Granollers. La línia de ferrocarril Barcelona-Saragossa i la construcció del canal eren un únic projecte integrat en les aspiracions d'Ignasi Girona.

Segons Lluïsa Pla (PLA, 2014: 119), les primeres informacions documentades de l'interès del Girona per la construcció del Canal d'Urgell daten de la primavera de 1852. En ocasió de l'estada d'Ignasi Girona a la fira d'Agramunt, en una carta adreçada al seu fill, el patriarca recelava de l'entusiasme del país vers Jeroni Ferrer i el seu projecte, així com de la poca capacitat econòmica dels seus subscriptors i manifestava el seu interès per l'obra dient que estava a l'expectativa. Per a Ignasi Girona, Jeroni Ferrer era un entabanador que anava pels pobles fent proclames i pidolant com un captaire als propietaris, la majoria petits, o als jornalers, i estava segur que al primer dividend que es demanés es retirarien. Al juny les gestions de la casa Girona per obtenir la concessió del projecte avançaven i Ignasi Girona escrivia als seus fills donant-los confiança sobre el seu assoliment i dient-los que s'alegraria que entressin en la societat (PLA, 2014: 120).

Ens consta que el 10 de juliol de 1852 els Girona Germans, Clavé i companyia van signar un conveni privat amb Manuel de Lorena de Logronyo, Josep Vidal Rivas de Sant Feliu, José López Gordo de Segòvia, José Maria Serra de Santiago de Chile, Antoni Nadal de Barcelona, Dotres Clavé i Flaquer i el gran financer d'Agramunt establert a Madrid, Jaume Ceriola. Plegats formaven una mena de societat accidental on els signants es comprometien que qualsevol de les concessions que els afectessin i fossin aprovades pel govern respecte a la construcció del Canal d'Urgell els hauria d'incloure a tots. Els Girona Germans i Clavé tindrien el cinquanta per cent del negoci i la resta de participants el sis i un quart per cent. La direcció exclusiva de l'empresa correspondria als Girona Germans, Clavé i la resta de participants podien intervenir en la part econòmica.⁵⁶

Problemes i entrebancs (juny 1852)

Poc després de la signatura de l'escriptura social de la Societat Anònima, ja van començar les picabaralles entre Jeroni Ferrer i la societat constituïda, segons va informar a finals d'aquell any el mateix Ferrer en un article on justificava el fracàs del projecte i el mal comportament de la Junta d'accionistes.⁵⁷ Segons Ferrer tot plegat ja havia començat malament de bon principi. Als socis fundadors de l'empresa se'ls havia remunerat pel seu treball i despeses i podien concórrer amb cent accions lliures de pagament de les tres-centes que els corresponien i que podien cobrir fins a cinc mil rals. Dos dels socis no havien pagat els dos-cents rals acordats per cobrir les primeres despeses. Alguns socis no havien demanat cap acció i la majoria, ben poques. I després de molt insistir-hi, alguns dels socis en van subscriure més que les sol·licitades. Tan fortes eren les diferències que a l'acta d'una de les reunions del mes de juny es va fer constar la renúncia de Ferrer com a director interí de l'empresa, quan en realitat no ho havia fet, i això va motivar que no se l'avisés per a les reunions d'aquells dies. El 25 o 26 de juny alguns dels socis es van reunir en secret. Allò va produir discussions acalorades entre els socis fundadors i la dimissió d'un d'ells. El 29 de juny tres dels socis li van pregar que fes de mitjancer per reconduir la situació, cosa que Ferrer assegurava que ja havia fet. Per tancar ferides i greuges, un dels signants li va pregar que assistís a la reunió de l'1 de juliol. El 19 de juliol es va signar un document on es fixaven els drets i les obligacions dels socis fundadors.

Viatge a Madrid (agost de 1852)

El greuges de Ferrer continuaven ben consignats en el mateix escrit. El 30 de juliol, sense que ell ho demanés, se'l va comissionar per anar a Madrid amb Narcís Gay, per obtenir la concessió definitiva de l'obra del Canal d'Urgell. Només arribar a la capital se'ls va dir que la pretesa concessió ja estava atorgada a la casa Girona i que només mancaven alguns tràmits per estendre el decret. Se'ls va dir que l'empresa que representaven no tenia existència legal per tractar res amb el govern. Ferrer va dir a Narcís Gay que tot i que la seva societat no tingués existència legal podien signar les sol·licituds que creguessin oportunes, a la qual cosa Gay va respondre que no volia compromisos ni córrer riscos.

⁵⁶ Arxiu Col·legi de Notaris. Barcelona. Notari José Manuel Planas. V1236/30. Folis 193gt a 195gt. / Arxiu Col·legi de Notaris. Barcelona. Notari José Manuel Planas. V1236/30. Folis 195gt a 198gt. Això ho hem descobert en aquestes escriptures signades l'1 d'abril de 1853.

⁵⁷ *Diario de Barcelona*, 10 de desembre de 1852, p. 7538-7540.

En data de 6 d'agost, alguns socis fundadors li van suplicar que signés un arranjamant que havien acordat diferents socis, afegint que remetés un escrit declarant que el que aconseguís del govern seria per a l'empresa. El 10 d'agost, Ferrer va presentar a Foment un seguit de condicions per a la construcció del Canal d'Urgell. No hi va haver res a fer. Des de Barcelona van ordenar que un dels comissionats, Narcís Gay, tornés a Barcelona per tal d'informar verbalment als socis de l'empresa els passos que s'havien fet a Madrid.

I ara venia un dels moments més estranys de la negociació. En data de 15 d'agost, per conducte del ministeri de Foment, Ferrer va aixecar una sol·licitud demanant que en cas de no ser admeses les condicions presentades el dia 10 d'agost, podien treure a pública subhasta la concessió de l'obra amb les modificacions que el govern cregués oportunes.

Crítica i desconfiança (setembre de 1852)

El 4 de setembre, al diari *La Nacion* hi va aparèixer un altre article datat del 30 d'agost que va aixecar molta polseguera.⁵⁸ Des de Cervera el cronista exposava temors, desconfiances i una forta crítica cap al projecte de Jeroni Ferrer i Valls. Deia el corresponsal que estava assabentat, per algunes persones que eren al capdavant de la Societat Anònima, que l'empresa havia abandonat el projecte en veure la sequera i la poca aigua que duia el Segre. Però el més greu per al redactor era que no ho haguessin meditat bé abans de treure del país una bona quantitat de diners per a l'escriptura del compromís i estafat tantes famílies que havien comprat accions amb una prima d'un 5% i d'un 6%. L'articulista assegurava que, des del mateix diari, ell ja havia advertit repetides vegades que aquella societat no donaria bons resultats i ja eren molts els que li donaven les gràcies per haver-ho fet. El de Cervera no creia en les societats anònimes. Pensava que pel seu caràcter especulatiu només donaven beneficis als especuladors, a les persones que es dedicaven al frau i als compradors de crèdits. Estava convençut que no es faria el gran canal d'Urgell, sinó un canal subaltern sense dificultats de cap mena, i que el projectaria una empresa dels Girona i companyia. El canal trauria deu moles d'aigua del Segre, prop de Lleida, i regaria unes trenta mil "aranzadas"⁵⁹ (sic)

de terra, la millor de l'Urgell, passant per Bellvís, els Arcs, el Palau d'Anglesola, el Poal, Bell-lloc i uns quants termes rurals més.

Respostes de Jeroni Ferrer i Narcís Gay (setembre 1852)

Jeroni Ferrer i Narcís Gay van respondre ben aviat a aquell article assegurant que el projecte no s'havia abandonat i que estaven fent les diligències oportunes per obtenir la concessió definitiva.⁶⁰ Ferrer deia que l'avalava el fet que, en data de 6 d'agost, els representants del setanta pobles havien adreçat una sol·licitud a la reina recolzant el projecte i una altra del 22 del mateix mes subscripta per 432 propietaris més demanant el mateix. Segons Ferrer els habitants de l'Urgell estaven contents i delerosos que s'executés l'obra i també ho estava la societat anònima formada per realitzar l'obra.

Narcís Gay reconeixia que la mateixa casa Girona havia sol·licitat l'empresa, però no per fer una séquia, sinó per fer el canal de forma anàloga que el projecte de Jeroni Ferrer, però aquest projecte, segons Narcís Gay, no satisfieia els desitjos dels propietaris del país, i que aquests, ben lluny de fer un contracte amb aquesta casa, havien manifestat que els seus plans no satisfieien els seus desitjos i necessitats. Deia també que si la societat no podia realitzar l'obra no seria per manca d'esforços ni de rectitud d'intencions.

Reunió de Mollerussa (11 de setembre 1852)

Davant dels dubtes, angoixes i incerteses que el projecte de Jeroni Ferrer despertava i de la presència d'una altra empresa que es volia fer amb la concessió, el 29 d'agost s'informava des de Lleida que el projecte del canal d'Urgell no s'abandonava. Segons el corresponsal, una companyia mercantil organitzada a Barcelona havia tractat d'aprofitar-se de la feina que uns altres havien emprès.⁶¹ Mentre tots discutien i renyien o s'avenien, els propietaris de l'Urgell prescindien dels especuladors i es posaven d'acord per, si molt convenia, fer ells mateixos l'obra. Una comissió va demanar llicència al governador de la província per celebrar una convocatòria general a Mollerussa, com a punt cèntric. La reunió finalment es va celebrar el

⁵⁸ *La Nacion*, 4 de setembre de 1852, p. 3.

⁵⁹ Antiga mesura agrària de superfície que s'utilitzava en alguns llocs de l'Estat espanyol. A Castella era de 4,472 metres quadrats, a Còrdova era de 3,672 metres quadrats.

⁶⁰ Jeroni Ferrer ho va fer a *La Nacion*, 7 de setembre de 1852, p. 3. Narcís Gay ho va fer a *La España*, 8 de setembre de 1852, p. 3.

⁶¹ *El Clamor Público*, 8 de setembre de 1852, p. 1.

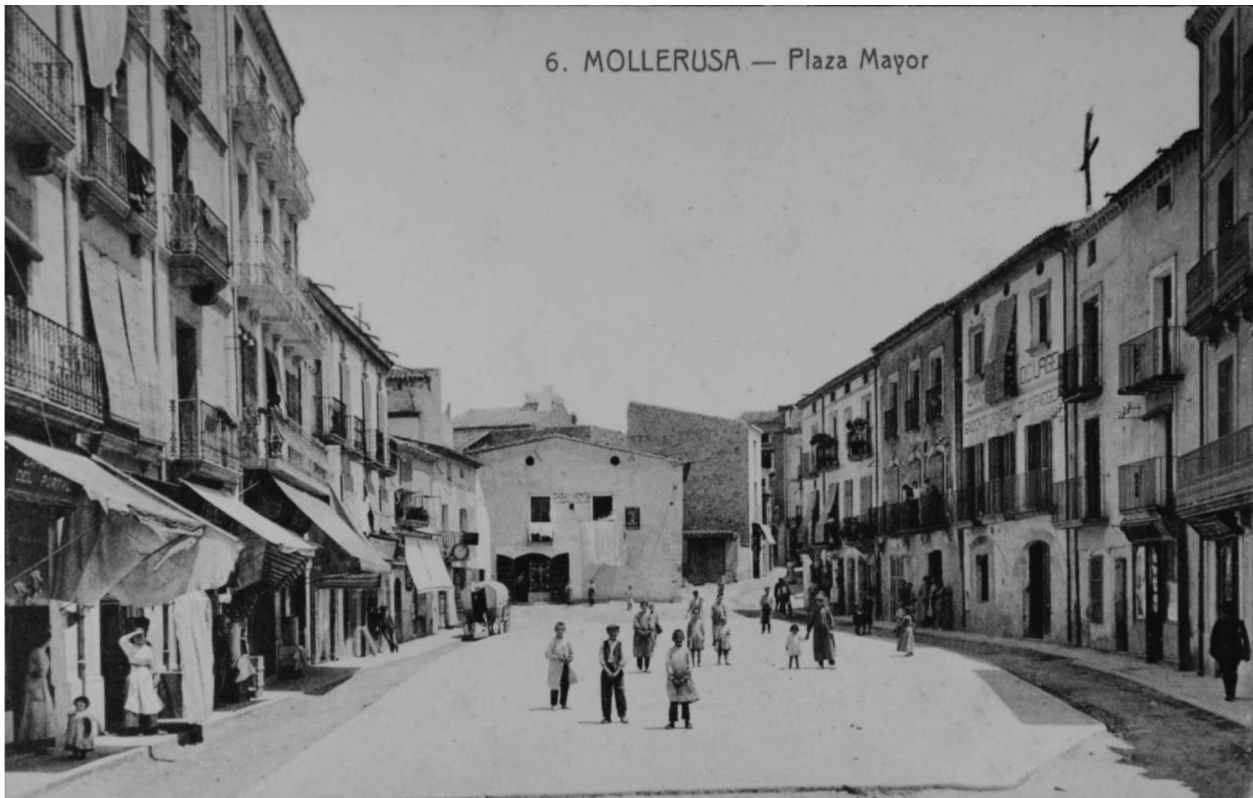

Figura 08: Mollerussa, plaça Major.
Font: Arxiu de l'Ajuntament de Mollerussa.

dia 11 de setembre.⁶² No tenim més notícies d'aquesta reunió. Però sembla que no va servir gaire per dissipar els dubtes, les angoixes i les incerteses. El temps era sec i algunes poblacions no tenien aigua ni per als usos més indispensables i no podien proporcionar-se-la sinó era recorrent llargues distàncies.

Cessió dels drets de Jeroni Ferrer i Valls a l'empresa Girona (setembre-octubre 1852)

Les diferències entre Jeroni Ferrer i la Junta de l'empresa Canal de Reg d'Urgell eren una evidència i el 19 de setembre de 1852 Ferrer dimitia del seu càrrec.⁶³ El 2 d'octubre, de forma sorprenent, cedia el seus drets a l'empresa Girona Germans, Clavé i Companyia.⁶⁴ El 3 d'octubre ho comunicava al president de l'empresa.⁶⁵

Concessió a la casa Girona Germans, Clavé i Companyia del Comerç de Barcelona (3 de novembre de 1852)

El 6 de novembre de 1852 sortia publicat a la *Gaceta de Madrid* el Decret Reial del 3 de novembre atorgant a la casa Girona Germans, Clavé i Companyia del Comerç de Barcelona la Reial Concessió definitiva que havia sol·licitat per construir el Canal d'Urgell d'acord als plànols presentats i aprovats.⁶⁶ La concessió provisional feta a Jeroni Ferrer es considerava caducada per no haver complert les condicions que s'havien imposat per verificar-ho. Se subrogaven els concessionaris, però mentre no es verificués el cànon de prestació anual que es convingués amb els regants, regirien els preus estipulats en l'escriptura del setembre de 1851 (novè de tots els fruits que es collissin i 34 rals de billó anuals per cada jornal de terra a regar que es dediqués a pastures i farratges). La duració del cànon,

⁶² *Diario de Barcelona*, 10 de desembre de 1852, p. 75340.

⁶³ *Diario de Barcelona*, 10 de desembre de 1852, p. 7538-7539.

⁶⁴ *Diario de Barcelona*, 27 de novembre de 1852, p. 7240-7241.

⁶⁵ *Diario de Barcelona*, 10 de desembre de 1852, p. 75340.

⁶⁶ *Gaceta de Madrid*, 6 de novembre de 1852, p. 1-2.

però, passava dels 60 als 99 anys. Aquesta escriptura serviria de base interinament i les obligacions amb els regants eren admeses interinament per la nova casa concessionària, per l'Administració i pel governador.

En tot plegat hi va haver un seguit de contradiccions que van ocasionar molts problemes posteriors. Als nous concessionaris, subrogats en lloc de Jeroni Ferrer Valls, se'ls imposaven totes les obligacions i els drets que es van signar el 10 de setembre i el 10 d'octubre de 1851. La base de la concessió era el projecte de Puigdollers i el contracte de Ferrer i Valls. El nou projecte es referia únicament al canal; en canvi, el contracte de Ferrer i Valls obligava els concessionaris a construir les séquies principals conductores a tots els termes dels pobles compresos en el reg i punts necessaris per a la seva repartició. La nova empresa assumia les condicions i preus establerts, però es comprometia exclusivament a la construcció de la llera del canal principal, excloent els túnels, l'expropiació dels terrenys i les séquies derivades. A més hi havia la diferència de duració dels cànons (passava de 60 a 99 anys). Es reconeixien els beneficis de l'aigua per 99 anys, però estava condicionat a un contracte preestablert que els limitava a una vigència de seixanta (Iglésies: 12-13). Tot plegat era l'origen de la major part del dèficit financer de l'obra i un llarguíssim conflicte entre els accionistes i els regants (Martí i Junqueras, 2003: 96).

El fracàs del projecte

Les causes per explicar el fracàs del projecte i el traspàs definitiu de la concessió a una altra empresa són diversos. Ferrer no es va avenir amb els seus associats de la Societat Anònima, amb qui es va enfrontar agrament i entre els quals, per altra part, hi havia personatges que comptaven amb gran influència i potencial econòmic. Jaume Mateu (2000: 52-53) apunta altres possibles raons. Ferrer podia ser un enviat de l'empresa que finalment obtindria la concessió. Ja hem vist que la presència dels Girona era molt important en la Societat Anònima de l'empresa Canal de Reg d'Urgell a través del Banc de Barcelona. Això explicaria la inesperada i sorprenent cessió dels drets de la concessió a la casa Girona Germans, Clavé i Companyia, quan, de fet, Ferrer estava negociant la concessió definitiva a la societat anònima que representava, però les cartes d'Ignasi Girona no semblen avalar aquesta idea. Un altre motiu que afegeix Mateu és l'excessiva confiança en les

possibilitats econòmiques dels propietaris de l'Urgell, una zona que, com ja hem vist, estava immersa en un estat de misèria generalitzat degut a les sequeres, les males collites i l'escanyament econòmic que patia. Maria Antònia Martí i Oriol Junqueras (2003:95-96) parlen de maniobres polítiques de la xarxa clientelar moderada de les terres de l'Urgell, representada per personatges tan influents com els Ceriola d'Agramunt, els Clavé d'Anglesola i, tal vegada, els Girona de Tàrraga. Que aquestes famílies tinguessin la sensació de perdre el control del projecte en benefici dels progressistes i donessin un cop de mà contundent per fer-se'l seu definitivament. Josep Renyer (1990: 45), per la seva part, creu que Ferrer va ser víctima d'un fosc joc d'interessos, com tres-cents anys enrere també ho havia estat Martí Joan Franquesa.

Candidat a corts i final de la vida (1854)

A partir del fracàs del seu projecte, ja no sabem gran cosa més de Jeroni Ferrer i Valls. El 17 de setembre de 1854 apareixia a la llista de candidats a Corts per Tarragona per a les eleccions del 4 d'octubre, al costat d'altres liberals progressistes com Pere Sardà i Cailà, Jaume Badia, Ciril Franquet, Estanislau Figueras, Joan Escofet i Joan Prim.⁶⁷ Ferrer hi constava com a propietari i fabricant. El 26 de setembre el seu nom desapareixia de la candidatura.⁶⁸ Poc després, Jeroni Ferrer i Valls moria a Santa Coloma de Queralt. Era el 2 d'octubre de 1854. Tenia 57 anys. A la seva partida de defunció constava que era casat amb Agustina López.⁶⁹ Jeroni Ferrer no veuria realitzat el Canal d'Urgell. A l'assemblea de regants de Tàrraga del 26 de juny de 1862 (Renyer, 1990: 43), es va reconèixer Jeroni Ferrer com el primer iniciador de l'empresa del Canal d'Urgell.

⁶⁷ *Diario de Barcelona*, 23 de setembre de 1854, p. 6718.

⁶⁸ *Diario de Barcelona*, 30 de setembre de 1854, p. 6860.

⁶⁹ Arxiu Arxidiocesà de Tarragona Llibre d'òbits de Santa Coloma de Queralt, 01.01.1852 - 23.08. 1856, foli 122.

BIBLIOGRAFIA

- CORMINAS, J. (1849). *Suplemento a las memorias para formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*. Burgos: Imprenta de Aranaiz.
- D.P.S.C. (1828). *Anotaciones sobre las campañas de Cataluña de 1822 y 23*. Veracruz: Imprenta de Vicente Torras.
- FERRER, J. (1829). *Tratado de relaciones comerciales*. Zaragoza: Imprenta Real,
- FERRER, J. (1833a). *Proyecto para regularizar los pesos, medidas y monedas*. Madrid: Imprenta que fue de Bueno.
- FERRER, J. (1833b). *Tratado elemental teórico-práctico de relaciones comerciales*. Madrid: Imprenta de Don Tomás Jordán.
- FERRER, F. (1834). *Principios de legislación y de codificación extractados de las obras del filósofo inglés Jeremías Bentham*. Madrid: Imprenta de D. Tomás Jordán,
- FERRER, J. (1838). *La España liberal y Don Carlos*. Madrid: Imprenta de Ferrer y Compañía.
- FERRER, F. (1846a). *De la boda de la Reyna*. Madrid: Imprenta de D. Severiano Omaña.
- FERRER, J. (1846b). *Cartas históricas, filosóficas, estadísticas, agrícolas, industriales y mercantiles*. Barcelona: Imprenta de José Torner,
- HIDALGO, D. (1872). Dionisio Hidalgo, *Diccionario General de Bibliografía Española, Tomo V*. Madrid: Imprenta de J. Limia y G. Urosa,
- IGLÉSIES (1968): Josep Iglésies, *Els conflictes del Canal d'Urgell*, Barcelona, Rafael Dalmau.
- GISBERT i NADAL. (2000). *Enginyeria i domini dels rius. La cartografia dels projectes del Canal d'Urgell (1751-1849)*. *Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universitat de Barcelona.
- GUTIÉRREZ, A. (1842). *Manual de diligencias: carrera de Madrid á Bayona*. Madrid: Imprenta y Fundición de D. Eusebio Aguado.
- MARTÍ i JUNQUERAS, (2003). *Manel Girona, el Banc de Barcelona i el Canal d'Urgell*. Lleida: Pagès editors,
- MATEU, J. (2000). *L'enginyer Domingo Cardenal (1825-1901)*. Lleida: Pagès editors.
- PLA, L. (2014). *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX*. Barcelona: Fundació Noguera,
- PÉREZ, J. (2011). Javier Pérez Núñez, *Entre el Ministerio de Fomento y el de la Gobernación. Los delegados gubernativos de Madrid en la transición a la Monarquía constitucional, 1832-1836*. Madrid: UNAM Ediciones.
- RAMÍREZ, B.A. (1865). *Diccionario de Bibliografía agronómica*. Madrid: Imprenta Estereotipada de M. Rivadeneyra.
- RENYER, J. (1990). *Història del canal d'Urgell (1346-1862)*. Fondarella: Edicions Palestra,
- ROMANÍ, C. (2019). *El carrer dels senyors*. Sevilla: Punto Rojo Libros, S.L.
- SÁNCHEZ, A. (2003). *México y España en el siglo XIX*, Universidad Micoacana de San Nicolás de Hidalgo. Instituto de Investigaciones Históricas.
- SANJUAN, J.M. (2018). José Miguel Sanjuan, *Las elites económicas barcelonesas*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona. [diposit.ub.edu > dspace > bitstream > JMSM_TESIS](https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/JMSM_TESIS)
- SUDRIÀ i BLASCO. (2016). El Banco de Barcelona (1844-1874). Edició de Carles Sudrià Triay, Yolanda Blasco-Martel. *La pluralidad de emisión en España (1844-1874)*, (pp. 217-243. Fundación BBVA.
- VILA, J. (1992). Jaume Vila, *Els canals d'Urgell i la seva història*, Diputació de Lleida.